

ROMAN JASZCZAK

Urządzanie lasu w Polsce do 1939 roku

Część II – urządzenie lasu w Królestwie Polskim

Forest management in Poland until 1939
Part II – forest management in the Kingdom of Poland

ABSTRACT

Jaszczak R. 2008. Urządzanie lasu w Polsce do 1939 roku. Część II – urządzenie lasu w Królestwie Polskim. Sylwan 5: 3-13.

The paper constitutes the second successive publication in the cycle presenting the history of forest management in Poland up to the year 1939. It deals with the history of forest management in the Polish Kingdom on the basis of legislative acts, books and instructions issued at that time.

KEY WORDS

forest management, the Kingdom of Poland, legal acts, instructions, books

ADDRESSES

Roman Jaszczak – Zakład Urządzania Lasu; Katedra Urządzania Lasu; Uniwersytet Przyrodniczy; ul. Wojska Polskiego 71 C; 60-625 Poznań; e-mail: romanj@up.poznan.pl

Wstęp

W literaturze spotyka się szereg prac odnoszących się do historii leśnictwa, w tym m.in. do urządzania lasu. Są to jednak z jednej strony opracowania w większości trudno dostępne, a z drugiej różna jest ich szczegółowość i forma przekazu [Miklaszewski 1907, 1928, 1947; Skoraczewski 1907; Szczerbowski 1907; Więcko 1960; Żabko-Potopowicz 1965; Żabko-Potopowicz 1974; Broda 1992; Magnuski 1997a, b; Broda 2000, 2007; Szujecki 2006a, b, c]. Z tego właśnie powodu podjęto trud syntetycznego opracowania historii urządzania lasu na ziemiach polskich. Część I obejmowała okres czasu do przełomu XVIII i XIX wieku [Jaszczak 2008], a niniejsza praca jest drugą w cyklu i dotyczy lasów Królestwa Polskiego.

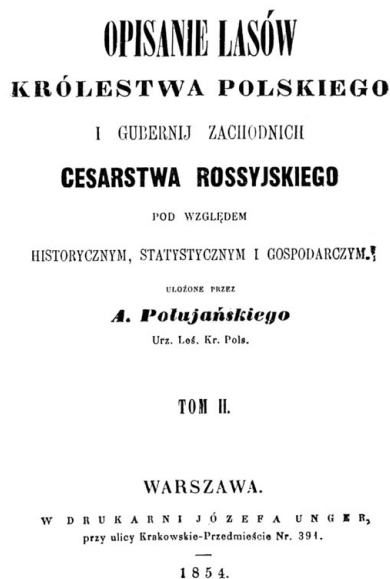
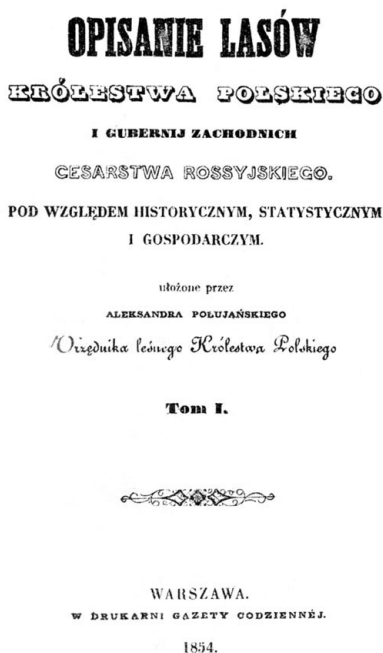
Zarządzenia w sprawie zagospodarowania lasów rządowych z lat 1816-1818

W Królestwie Polskim w 1816 roku ukazały się postanowienia, autorstwa Ludwika Platera, o pomiarze lasów rządowych i ich urządzeniu oraz o rocznych wyrębach na okres najbliższych czterech lat. Były to: „Postanowienie o rocznych porębach” z 20 maja 1816 roku, „Instrukcja dla Nadleśniczych Jeneralnych o pierwszym zaprowadzeniu rocznych porębów” z 24 czerwca 1816 roku oraz „Instrukcja dla mierniczych leśnych względem map sytuacyjnych” z 24 sierpnia 1816 roku [Miłobędzki 1951]. Na mocy tych aktów przyjęto roczną powierzchnię wyrębu w wysokości od 1/180 do 1/200 (na bardziej żyznych siedliskach) lub od 1/100 do 1/150 (na mniej żyznych siedliskach) części ogólnej powierzchni leśnej lasów dębowych i bukowych, od 1/120 do 1/150 części ogólnej powierzchni borów sosnowych oraz od 1/80 do 1/100 na gruncie wilgotnym. Wielkość planowanych zrębów zależała od rodzaju drzew panujących, przyjętego ogólnie prze-

ciętnego wieku rębności, możliwości produkcyjnych lasu oraz aktualnego zapotrzebowania na drewno. Na zrębach przewidywano wyznaczanie i pozostawianie nasienników. W rozporządzeniach tych pisano [Połujański 1854 – ryc. 1] „...*Gdy całe gospodarstwo leśne na tem zależy, ażeby co rok tyle wyrębać drzewa, ile możność lasu pozwala; ...wydaje się urządzenie rocznych porębów, którego zamiarem ogólnym jest, ażeby w każdym lesie rządowym, wytknięta i oddalona została na każdy rok pewna proporcjonalna przestrzeń, na którejby wszystkie znajdujące się drzewa, oprócz nasiennych, dla potrzebnego użycia ścięte zostały, przy należytem staraniu, ażeby ta część, która się rocznym porębem nazywać będzie, w swoim czasie znowu zarosła lasem...*”.

Z perspektywy czasu należy stwierdzić, że sposób zagospodarowania lasów w myśl powyższego postanowienia był mało dokładny, a ponadto decyzje w sprawach eksploatacji i hodowli należały do nadleśnego generalnego, a nie do gospodarza lasu – nadleśniczego.

W 1817 roku ukazuje się bardzo wiele zarządzeń mających na celu zaprowadzenie porządku w lasach. Wśród nich kilka związanych jest z urzędami lasów [Miłobędzki 1951]: „Urządzenie Komisji Przychodów i Skarbu o pomiarze lasów” z dnia 27 marca 1817 roku, „Instrukcja dodatkowa dla nadleśniczych Jeneralnych o naznaczaniu porębów roku 1817” z dnia 25 kwietnia 1817 roku, „Instrukcja dla mierniczych leśnych o szczególnym pomiarze lasów rządowych” z dnia 1 lipca 1817 roku, „Instrukcja dla urzędów leśnych o założeniu porębów” z dnia 1 lipca 1817 roku oraz „Instrukcje dodatkowe dla mierniczych o trybowaniu” z dnia 20 listopada 1817 roku. Wszystkie wymienione rozporządzenia i instrukcje wraz z innymi zostały wydane w 1818 roku pod wspólnym tytułem „Zbiór zarządzeń publicznych administracji dóbr i lasów rządowych”.

Ryc. 1.

Strona tytułowa opracowania Połujańskiego z 1854 roku

Title page of the Połujański's elaboration from 1854 – entitled: „Description of forests”

W 1818 roku, na mocy „Postanowienia względem ułożenia ustaw leśnych” z dnia 24 sierpnia 1818 roku, powołano Komisję zarządzającą dobra i lasy rządowe. Jej utworzenie miało na celu [Połujański 1854] „...urządzenie lasu, podług pewnych zasad na nauce i doświadczeniu opartych...”.

Instrukcja urzędzenia lasu z 1820 roku

Juliusz Brincken, kierownik administracji lasów rządowych, opracował, wydaną 6 marca 1820 roku, „Instrukcję do tymczasowego urzędzenia lasów”. Dotyczyła ona lasów państwowych z wyłączeniem lasów górniczych, podległych Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych. Instrukcja ta przyjmowała podział leśnictw (wówczas samodzielnych jednostek administracyjnych, odpowiednik dzisiejszych nadleśnictw) na straże (odpowiednik dzisiejszych leśnictw), a straże na obręby według panujących typów lasów – bory, lasy liściaste, olszyny. Wprowadzała ona jedną dla wszystkich drzewostanów wysokopiennych studwudziestoletnią kolej rębnu, dzieloną na cztery trzydziestoletnie okresy gospodarcze. Stąd każdy obręb obejmował cztery, odpowiadające tym okresom, okręgi gospodarcze. Z kolei każdy okręg dzielony był na równe zręby, na których prowadzono rębnię częściową, umożliwiającą odnowienie samosiewem, co stanowiło o oryginalności tej metody, nazwanej później polską metodą urzędzeniową. Pod względem systematyki metod urzędzeniowych zaliczyć ją można do metod okresowo-powierzchniowych. Opisana metoda była jednak zbyt schematyczna, aby zapewnić równomierny coroczny rozmiar użytkowania i prawidłowe odnowienie z samosiewu. Nie brano pod uwagę również składu gatunkowego i wieku drzewostanu, jego położenia, czynnika zadrzewienia i warunków siedliskowych.

Instrukcja urzędzenia lasu z 1827 roku

W oparciu o instrukcję z 1820 roku przeprowadzono w Królestwie Polskim w latach 1820-1825 tymczasowe urzędzenie lasów państwowych. Urzędzenie to nie objęło jednak lasów górniczych, które do 1824 roku podlegały Głównej Dyrekcji Górniczej. Po likwidacji wspomnianej dyrekcji, lasy górnicze zostały włączone do lasów rządowych. Dla tych lasów została opracowana i wydana w dniu 16 czerwca 1827 roku „Instrukcja dla urzędników do uzupełnienia tymczasowego urzędzenia i ogólnego oszacowania lasów rządowych w Województwie Krakowskim i Sandomierskim”. Instrukcja ta utrzymywała dotychczasowe zasady podziału lasów na leśnictwa, straże i obręby oraz kolei rębności na trzydziestoletnie okresy gospodarcze (tzw. periody). Liczba okręgów nie była jednak ograniczona do czterech, jak w instrukcji z 1820 roku, lecz uzależniona była od wysokości kolei rębności, która została zróżnicowana w zależności od typu gospodarstwa (wysokopiennie i niskopiennie) oraz gatunku. Okresy gospodarcze obowiązywały od odgórnie ustalonej dowolnej daty niezwiązanej z planem urzędzenia lasu. Kolej rębnu wynosiły przykładowo dla lasów wysokopiennych dębowych 180 lat, a dla lasów niskopiennych brzoźowych, olszowych, osikowych, wierzbowych 30 (lub 15) lat.

Układ operatu urzędzeniowego dla leśnictwa obejmował: opisanie ogólne, mapę ogólną z podziałem na straże i obręby, obraz ogólny tabelaryczny, opisanie każdej straży do egzemplarza dla podleśnych, mapę każdej straży, obraz tabelaryczny każdej straży, mapy szczególne obrębowe z podziałem na okręgi gospodarcze, poręby, oddziały i pododdziały, plany gospodarcze dla każdego obrębu obejmujące obszerność (obszar), opisanie miejscowości i drzewostanu oraz przypisy cięcia dla każdego pododdziału służące.

W każdym obrębie wykonywano szacowanie, mające na celu stwierdzenie możliwej do corocznego pozyskania ilości drewna w ciągu pierwszego trzydziestoletniego okresu gospodarczego. Uznaje się to za najbardziej postępowy przepis omawianej instrukcji. Szacunek obejmo-

wał takie sortymenty jak: drewno szczapowe, krąglakowe, gałęziowe – stanowiące tzw. drewno stałe, dające ciągły i równy dochód, oraz drewno karpowe, chrustowe i powalowe – stanowiące tzw. drewno niestałe, dające okresowe i różne dochody. Instrukcja przewidywała również szacowanie przyrostu i przyszłego normalnego dochodu. Pod względem systematyki metod urzędniowych powyższe zasady można zaliczyć do metod okresowo-kombinowanych, gdyż przyjmowano powierzchniowy plan użytkowania na całą kolej i plan miąższościowy na pierwszy okres, obierając za podstawę podziału pierwszego okręgu na zręby zasobność drzewostanów, tak aby rocznie pozyskiwana miąższość była w przybliżeniu równa. Roczny etat miąższościowy obliczano dzieląc oszacowaną miąższość drzewostanów okręgu na pniu wraz z trzydziestoletnim przyrostem przez liczbę lat pierwszego okresu.

Instrukcja urzędnictwa lasu z 1839 roku

Kolejna instrukcja urzędniowa dotycząca wszystkich lasów rządowych została wydana 24 października 1839 roku. W dokumencie tym zwrócono uwagę na konieczności wykonania pomiarów w danym obiekcie leśnym, mających na celu określenia jego położenia i powierzchni oraz wyznaczenia granic między lasem a różnymi kategoriami gruntów (np. polami czy też lasami prywatnej własności). Końcowym efektem był zachowany z poprzednich instrukcji podział lasu na leśnictwa, stráže i obręby, którymi były [Połujański 1854]: „...*takie części lasu, dla których wszystkich jeden oddzielny rodzaj gospodarstwa przyjęty, jedna oddzielna kolej [rębu] obrana i jeden oddzielny plan gospodarczy, z oddzielnym rocznym dochodem ustanowiony być ma...*”.

Podstawą podziału były zbierane informacje o drzewostanach i warunkach wpływających na wzrost drzew (np. gleba, klimat). Wyróżniano gospodarstwo wysokopiennie i niskopiennie. Dla każdego rodzaju gospodarstwa ustalano kolej leśną (kolej rębny), która miała być od tego momentu ramowa, w zależności od składu gatunkowego, wieku i zwarcia drzewostanu czy też przeznaczenia drewna. Wynosiła ona przykładowo [Połujański 1854] dla lasów wysokopiennych dębowych 120-180 lat, a dla lasów niskopiennych dębowych, bukowych, klonowych, wiązowych, jesionowych i grabowych 20-45 lat.

Omawiana instrukcja przewidywała również, że każda kolej rębny ma być dzielona na dwudziestoletnie lub trzydziestoletnie, a nie jak dotychczas tylko trzydziestoletnie, okresy użytkowania. Pierwszy okres zaczynał się od początku obowiązywania planu gospodarczego, a nie jak w instrukcji z 1820 i 1827 roku od odgórnie ustalonej dowolnej daty niezwiązanej z planem. W obrębach wysokopiennych wyróżniano następnie okręgi gospodarcze, których ilość była równa ilości okresów, na które podzielono przyjętą kolej rębny. Okręgi składające się na obręb oznaczano kolejnymi liczbami rzymskimi. W przypadku obrębów niskopiennych zalecano dzielić je na tyle zrębów rocznych, ile lat wynosiła określona kolej rębny, zwracając uwagę na pozyskanie równej ilości drewna w poszczególnych latach. W obu podstawowych formach gospodarstwa obowiązywało następstwo cięć od strony południowo-wschodniej ku północno-zachodniej, zaś powierzchnie zrębów oznaczano kolejnymi numerami arabskimi, wskazującymi na rok ich odnowienia. System urzędnictwa lasu opisany w niniejszej instrukcji nadal można zaliczyć do metod okresowo-kombinowanych, z uwzględnieniem zmian dotyczących ramowych kolei rębności i długości okresów gospodarczych.

Następnym krokiem było szczegółowe opisanie położenia i gruntu oraz drzewostanu, w którym wymieniano gatunki drzew, ich wiek oraz zwarcie. Podawano działania gospodarcze, przy czym w gospodarstwie wysokopiennym dotyczyły to lat pierwszego okresu (dwudziestu lub trzydziestu lat), a w gospodarstwie niskopiennym lat pierwszej kolej rębny. Zwracano uwagę, aby w miarę możliwości ilość i jakość pozyskanego surowca oraz koszty na odnowienie zrębów były równe.

Szacowano zapas drzewostanów w celu określenia równego pozyskania drzew w planowanym okresie oraz ustalenia dochodów ze sprzedaży drewna. Do szacunku masy pojedynczych strzał używano tablic, natomiast w przypadku drzewostanów odbywało się to za pomocą powierzchni próbnych (tzw. morgów probierczych), zaznaczanych na mapie pierworysowej. Natomiast przyrost ustalany był według metody wybranej przez komisarza na podstawie własnego doświadczenia.

Roczny dochód drzewny w lasach wysokopiennych określano albo w liczbie sążni drewna przypadającego do cięcia, albo w morgach powierzchni odpowiadającej zasadzie równego dochodu materiałowego. W pierwszym przypadku obliczanie etatu rocznego miało odbywać się podobnie jak w instrukcji z 1827 roku. W przypadku drugim, obliczać najpierw miano liczbę lat użytkowania danego okręgu z podzielenia rzeczywistego zapasu drzewnego wraz z przyrostem przez wielkość etatu rocznego, aby następnie z podzielenia powierzchni okręgu przez tę liczbę lat otrzymać wielkość powierzchni rocznego cięcia. W rzeczywistości stosowano prosty podział powierzchni okręgu w stosunku do liczby lat okresu, gdyż powierzchnie zrębów wyznaczano w układzie ciągłym, oznaczającym, że po wycięciu jednej powierzchni przystępowano do wyrębu następnej, znajdującej się w jej bezpośrednim sąsiedztwie.

W stosunku do instrukcji z 1827 roku istotna różnica dotyczyła również sposobu wyrębu. Stosowano wówczas głównie rębnię częściową, zaś omawiana instrukcja dopuszczała również stosowanie zrębów zupełnych, z pozostawianiem drzew nasiennych i ochronnych. Sposób ten zaczął się po 1854 roku coraz bardziej upowszechniać, bowiem przy dużych etatach rębnych prowadzenie cięć rębniami częściowymi utrudniało realizację zamierzonych zadań.

Urządzenie danego obiektu było podstawą sporządzenia map, tabel i opisanie. Dla każdego obrębu sporządzano osobną mapę i tabelę, a dla każdej straży, leśnictwa i guberni mapę zbiorową, obraz ogólny i opisanie ogólne. Na mapie obrębowej, wykonywanej w skali 1:20000 (tj. 200 prętów na jedną ławkę), zaznaczano porządek i lata cięć, osady pracowników leśnych i inne przydatne dla zarządu lasów informacje. W tabelach obrębowych wykazywano powierzchnię pododdziałów istniejących na mapie, z opisaniem miejscowości i drzewostanów, plany cięć i odnowień z rozbiciem na kolejne lata oraz uwagi co do ubocznych przedmiotów. Na mapie zbiorowej straży, wykonywanej w skali 1: 60000 (tj. 600 prętów na jedną ławkę) oznaczano obręby i okręgi oraz wszystkie przedmioty zamieszczone na mapach obrębowych. Mapa zbiorowa dla całego leśnictwa zawierała te same informacje, co mapa zbiorowa straży, ale była wykonana w skali 1: 120000 (tj. 1200 prętów na ławkę).

Opisanie ogólne składało się z następujących części [Połujański 1854]:

- „1. Położenie jeograficzne, topograficzne i polityczne,
2. Klimat jeograficzny i fizyczny;
3. Obszerność dóbr i lasów, stosunek jednych do drugich, ludność w dobrach i osiedlenie;
4. Podział lasów i ich zarządek;
5. Grunt [gleba],
6. Wszelkie wody bieżące i stojące, jakoż też bagna,
7. Rośliny leśników interesujące,
8. Zwierzęta i ptaki łowne i drapieżne,
9. Płody kopalne,
10. Potrzeby mieszkańców i zewnętrzny odbyt na płody leśne,
11. Przedmioty uboczne i sposób korzystania z nich,
12. Stan teraźniejszy lasów i plan przyszłego ich zagospodarowania,

13. *Dochód materialny pierwszego periodu,*

14. *Służebności, tudzież spory graniczne*".

Plany gospodarcze strażowe i leśnictw składały się z tytułu, objaśnienia planu, opisanego ogólnego, obrazu ogólnego, mapy zbiorowej, tabel i map obrębowych oraz z wzoru do słupków i znaków granicznych. Istotnym szczegółem jest fakt, że plan gospodarczy w brulionie (nie czystopis!) musiał być zatwierdzony przez Komisję Rządową Przychodów i Skarbu. Dopiero uznanie planu za poprawny powodowało jego wykonanie na czysto w biurze wspomnianej komisji. Zatwierdzony plan traktowano jako stały i niezmienny. Nie przewidywano stąd konieczności przeprowadzania w toku trwania okresu gospodarczego rewizji mających na celu sprawdzenie poprawności założeń realizowanego planu gospodarczego. Nie brano również pod uwagę analizy wyników gospodarowania w poprzednim okresie przy sporządzaniu planu na następny okres.

Instrukcja urzędu lasu z 1861 roku

W 1861 roku została opracowana przez Edwarda Pohlensa instrukcja urzędu lasu, która została zatwierdzona i wydana w dniu 13 marca 1861 roku przez dyrekcję główną Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Przeznaczona ona była dla właścicieli ziemskich pragnących zaciągnąć pożyczkę bankową pod zastaw lasów. Dokładne jej omówienie można znaleźć w opracowaniach Wydrzyńskiego [1862] i Koleczki [1882], których strony tytułowe przedstawiono na rycinie 2. Wzorowana ona była generalnie na instrukcji z 1839 roku, ale w pewnych szczegółach była jednak różna. Przy podziale gospodarczym lasu tworzone jak dotychczas obręby i okręgi, przy czym do jednego obrębu nie mogły należeć lasy wymagające różnych sposobów zagospo-

URZĄDZANIE LASÓW

W KRÓLESTWIE POLSKIM.

PRZEZ

KLEMENSA WYDRZYŃSKIEGO

Urzędnika Leśnego do szczególnych poruczeń w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu.

Z 8 rycinami i mappami kolorowanemi.

NAKLAD GAZETY ROLNICZEJ.

WARSZAWA.

Skład Główny w Księgarni Kauffmanna i Spółki
PRZY ULICY KRAKOWSKIE-PRZEDMIEŚCIE NR. 442.

1862.

ZASADY PRAKTYCZNEGO URZĄDZENIA LASÓW

ICH SZACOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA.

NAPISAŁ

WALENTY KOLECZKO.

Z DODANIEM DWÓCH MAP, DRZEWORYTÓW W TEKSCIE I TABLIC.

WARSZAWA.
NAKLAD GEBETHNERA I WOLFFA.

1882.

Ryc. 2.

Strony tytułowe opracowań Wydrzyńskiego [1862] i Koleczki [1882] odnoszących się do instrukcji urzędu lasu z 1861 roku

Title pages of Wydrzyński's [1862] and Koleczka's [1882] elaborations concerning the forest management instruction from 1861

darowania [Wydrzyński 1862]: „...aby przestrzeń obrębu, zarośniętą była rodzajami drzew, zdatnemi do jednego i tegoż samego sposobu zagospodarowania, aby przystęp do obrębu nie był przeszkadzony przez inne obręby, aby kształt obrębu był dogodny do dalszych podziałów gospodarczych...”.

Dla danego obrębu właściciel mógł wybrać jedno z trzech wymienionych w instrukcji gospodarstw – wysokopienne, niskopienne lub połączone [Wydrzyński 1862]: „...kiedy przy wycinaniu drzew niskich, zostawia się pewną ilość drzewek na morgu, dla dojścia dojrzałości i wyrośnięcia na drzewa wysokie, użytkowe, takie gospodarstwo nazywamy połączone, dla tego że pomiędzy niską odrosłą hodujemy i drzewa wysokie...”.

Obliczanie etatów miało odbywać się jedynie w wymiarze powierzchniowym, zabraniając obliczania etatów miąższościowych, z następujących powodów [Wydrzyński 1862]: „...wymaga z góry dokładnego oszacowania teraźniejszej masy drzew i przyrostu, a oszacowanie to w lasach nieregularnych, jest bardzo mozolne i kosztowne, a mimo to nie daje wypadków ściśle pewnych. A kiedy ogół masy jest niepewny, to i części jego na użytek roczny wyrachowane, także nie mogą być pewne, i nie ma przekonania, że wycinanie nie będzie większe niż zamożność, a nadto zostawienie dowolności gospodarza leśnego wybór miejsc do wybrania rocznej ilości drzew, nie zapewnia zregulowania drzewostanów w obrębie lasu...”.

W praktyce polecano tzw. układ połączony, w którym [Wydrzyński 1862]: „...ma się wzgląd na obszerność obrębu i na stan drzewa w nim rosnącego. Powierzchnia lasu dzieli się na części stosunkowo do zamożności ich w drzewo, nie przez szczegółowe oszacowanie oznaczonej, ale wymiarkowanej ogółowo przez porównanie powierzchni, jednakowym drzewostanem zajętych ... podziały lasu na części można porządkować tak, aby one wydawały prawie jednakową ilość drzewa i jednostajnej użyteczności i aby las z czasem zregulowanym był co wieku...”.

Obręby wysokopienne dzielono na okręgi (ryc. 3), przy czym w odróżnieniu od instrukcji z 1839 roku długość okresów i wielkość okręgów nie była uzależniona od jakości gleby, ale od miąższości istniejących drzewostanów [Wydrzyński 1862]: „...okręg mający drzewostan lepszy, otrzyma stosunkowo mniejszą, a okręg mający drzewostan gorszy, otrzyma stosunkowo większą obszerność. Jeśli okręgi zachowamy równe sobie, długość okresów należy zastosować do zamożności drzewostanów, to jest dla okręgu zamożniejszego więcej lat, dla mniej zamożnego mniej lat przeznaczyć...”.

Obręby niskopienne dzielono [Wydrzyński 1862] „...wprost na tyle części, ile lat przeznaczamy na kolej dla tego obrębu, tak aby na każdy rok wypadła osobna powierzchnia...”.

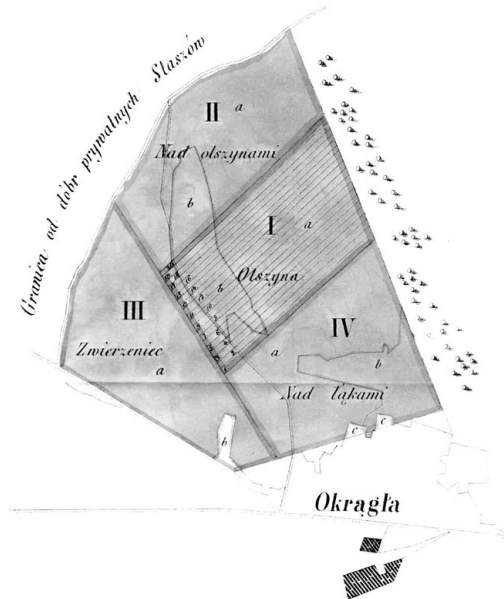
Podobnie jak w instrukcji z 1839 roku okręgi oznaczano kolejnymi liczbami rzymskimi w sposób następujący [Wydrzyński 1862] „...w okręgu I drzewo rąbne 120-90-letnie, w okręgu II dorastające 90-60-letnie, w okręgu III średniowieczne 60-30-letnie, w okręgu IV młode 30-1-letnie...”.

Instrukcja przewidywała układanie dwóch planów gospodarczych – ogólnego na całą kolej rębu i szczegółowego, tylko na pierwszy okres.

Plan ogólny [Wydrzyński 1862] „...odpowiada głównym celom przez urządzenie zamierzonym... układa się w tabelli, w której wykazuje się:

1. Stan teraźniejszy obrębu przy rozpoczęciu okresu; działania jakie w ciągu tego okresu mają być przeprowadzone.
2. Stan obrębu jaki spodziewany jest z początkiem 2-go okresu i działania jakie wówczas wypadnie wykonać... i t.d. przez wszystkie okresy jednej kolei, na zagospodarowanie przeznaczonej...”.

Szczegółowy plan gospodarczy obejmował mapę obrębową, na której [Wydrzyński 1862] „... ma być oznaczonem wszystko to, co pod względem gospodarczym na gruncie urządzający oznaczył, t.j. ograniczenie obrębu o podziały na okręgi gospodarcze i oznaczenie ich liczbami rzymskimi – podziały z wypisaniem na nich liter abecadła małego – odpadki leśne ze stósownemi znakami – i części pól na las zajęte także z odsyłacami...”.

Ryc. 3.

Przykład mapy obrębowej – podział kompleksu leśnego Rudniki na cztery okręgi: I – drzewostany w wieku 90-120 lat; II – drzewostanu w wieku 60-90 lat; III – drzewostany w wieku 30-60 lat; IV – drzewostany w wieku 1-30 lat [Wydrzyński 1862]

An example of a working circle map - division of the Rudniki forest complex into four districts: I – stands 90 to 120 years of age; II – stands 60 to 90 years of age; III – stands 30 to 60 years of age; IV – stands 1 to 30 years of age [Wydrzyński 1862]

Natomiast tabela przypisów gospodarczych obejmować miała [Wydrzyński 1862]: „... a) stan terażniejszy obrębu lasu, jego obszerność, grunt i drzewostan w swoich odmianach, na mapie w podziałach oznaczonych;

- b) działania gospodarcze, jakie przypisują się do wykonania;
- c) rozkład cięć rocznych na poszczególne lata;
- d) rozkład upraw rocznych...”.

Zastosowanie omawianej instrukcji doprowadziło do dewastacyjnego wyrąbania starodrzewu (zniszczono tym samym trzecie i czwarte okręgi), zamiany obszernych przestrzeni leśnych na grunty nieprodukcyjne z wyjąłowaną glebą lub zamiany na mało wartościowe zarośla, wskutek nieodnowienia w zadawalającym stopniu okręgów pierwszych [Więcko 1960; Zabielski 1965].

Koleczko [1882] w swoim opracowaniu nadal polecał „polską metodę urządzania”, jednak równocześnie wprowadzał zmiany w układzie okręgów w leśnictwach: „...podany na wzór nasz obręb przy pierwszym urzędzeniu w roku 1855 podzielony został na 4 okręgi ... przy nowem urzędzeniu przestrzeń każdego okręgu musiała być przepołowiona, dla tego, że na dużych okręgowych przestrzeniach burze i susze zrzędzają większe szkody niż na małych ... w ... na wzór wziętym obrębie rozmieszczamy 8 okręgów w 4 okresach nie po kolei ale w następujący sposób:

w I okresie mieścimy okręg 1 i 3

II 2 i 6

III 5 i 8

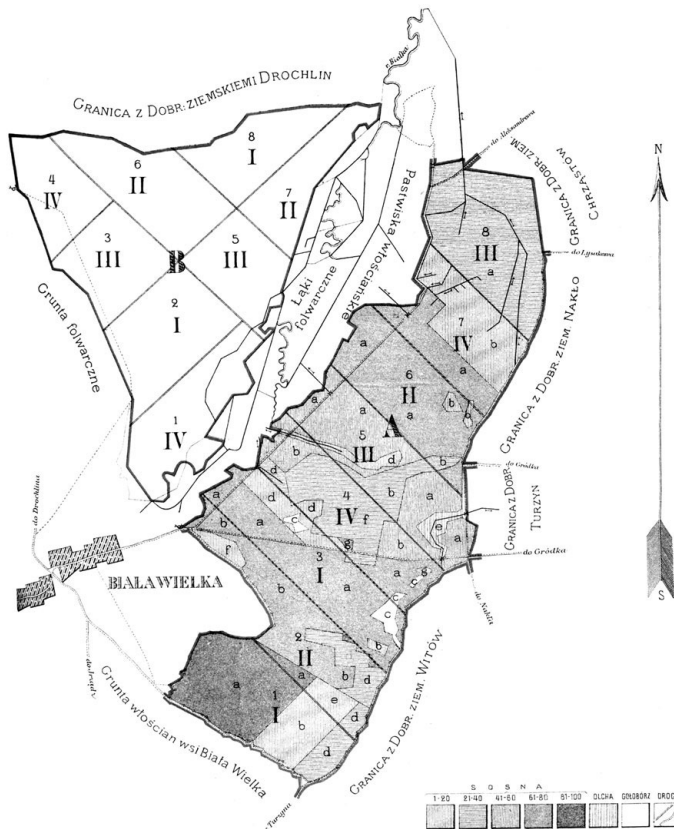
IV 4 i 7 ...”.

Przykład powyższego podziału prezentuje rycina 4. Proponowane zmiany były wyrazem stopniowego przechodzenia z systemu dzielnicowo-powierzchniowego (a właściwie podziału drzewostanów na równe cięcia roczne) do systemu drzewostanowego. Nowe tendencje wynikały z faktu anachronizmu metody polskiej, której zasadniczą wadą był dotychczasowy podział drzewostanów na olbrzymie okręgi oraz rozległe zręby, co w konsekwencji prowadziło do zgubnego w skutkach skupienia na niewielkiej przestrzeni upraw i drzewostanów tej samej klasy wieku [Dreszer i in. 1958; Broda 2000].

Instrukcja urządzania lasu z 1873 roku

W 1873 roku ukazała się książka pt.: „Urządzanie lasów. Podręcznik dla obywateli ziemskich” autorstwa Tymoteusza Chońskiego, zawierająca z jednej strony przepisy do urządzania lasów prywatnych, a z drugiej strony ogólne opisanie ówczesnych sposobów urządzania lasów w oparciu o przegląd dzieł Hartiga, Pfeila, Cotty, Presslera, Henkego czy też Wydrzyńskiego.

Według Chońskiego [1873] „...Środkami urządzania są czynności wiodące do wypośrodkowania obszaru pozostać mającego lasu, do oznaczenia ile, gdzie i kiedy rocznie z niego wyciąć należy, ażeby

Ryc. 4.

Podział obrębu Przyborowszczyzna należącego do dóbr Biała Wielka na cztery okresy i osiem okręgów [Koleczko 1882]

Division of the Przyborowszczyzna working circle belonging to the Biała Wielka estate into four periods and eight districts [Koleczko 1882]

mieć z drzewa bezpośrednio, a z ziemi pośrednio największą korzyść i przepisania, jak na przyszłość postępować trzeba, ażeby las do pożądanego doprowadzić stanu.

W miarę tego rozróżniamy:

A, czynności przedwstępne,

B, czynności wstępne,

C, czynności właściwego urzędzenia i

D, czynności końcowe...”.

Ogólny plan gospodarczy miał za zadanie [Choiński 1873] „...wykazać potomkom, żeśmy, kierując się wedle wymagań dzisiejszych, na zaspokojenie ich potrzeb, odpowiednią ilość lasu pozostawili (...) plan ogółowi nie będzie zawierać nic więcej, jak oznaczenie następstwa okręgów, ich wielkość, długość okresów, wiek drzewa w czasie wyrębu i czas odmłodzenia...”.

Plan szczególny gospodarczy dotyczył pierwszego okresu i zawierał wszelkie wskazania gospodarcze do wykonania w tym czasie.

Zakończenie

Po upadku powstania styczniowego w 1863 roku lasy zaczęto dzielić na dwustumorgowe oddziały, wprowadzając stosowany w Rosji szablonowy system Cotty. Celem takiego postępowania było rozrzucenie cięć i utworzenie liczniejszych, ale mniejszych ostępów zrębowych. W 1865 roku została zlikwidowana Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, a od 1887 roku zarząd lasów przeszedł wyłącznie w ręce rosyjskie. W nawiązaniu do warunków panujących w Rosji w 1888 roku wydano przepisy dotyczące sporządzania tzw. uproszczonych planów gospodarstwa leśnego, a w 1889 roku opublikowano „Instrukcję na urządzenie gospodarze lasów ochronnych”. W świetle powyższego rozwój polskiej myśli urzędzeniowej został zahamowany i podporządkowany przejściowo obcym tendencjom.

Jak pisał Auleitner w 1877 roku [cyt. za Więcko 1960] „...Przy ogólnej prawie nieznanomości zasad racjonalnego gospodarstwa leśnego, w potrzebie drzewo wybierano i uprzątano nagromadzone latami częstokroć w znacznych masach powały i posusz, jeżeli zaś tych nie było, cięto drzewo z pnia tam, gdzie się podobą i skąd wywózka była dogodniejszą. (...) Wyniszczanie lasów polskich w drugiej połowie XIX wieku znalazło wyraz w literaturze pięknej owych czasów: np. W. Pol przestrzegął, że „bez lasów będzie bieda, bo miejscami tego blisko, że nie starczy na biczysko...”.

Literatura

- Broda J. 1992. Lasy państwowe w Polsce w okresie międzywojennym. PWN, Warszawa-Poznań.
- Broda J. 2000. Historia leśnictwa w Polsce. Wyd. AR im. Augusta Cieszkowskiego w Poznaniu.
- Broda J. 2007. Dzieje najnowsze leśnictwa w Polsce 1918-2006. Tom I. PTL, Warszawa 2007.
- Choiński T. 1873. Urządzanie lasu. Podręcznik dla obywateli ziemskich. Nakładem Redakcji Gazety Rolniczej, Warszawa.
- Dreszer L., Markowski St., Paprzycki E. 1958. Urządzanie gospodarstwa leśnego. PWN, Warszawa-Łódź.
- Jaszczak R. 2008. Urządzanie lasu w Polsce do 1939 roku. Część I – początki urządzania lasu na ziemiach polskich. Sylwan 3: 13-21.
- Koleczko W. 1882. Zasady praktycznego urzędzenia lasów, ich szacowania i zagospodarowania. Nakład Gebethnera i Wolffa, Warszawa.
- Magnuski K. 1997a. Urządzanie lasu w Polsce w okresie po II wojnie światowej (część 1). Sylwan 9: 77-88.
- Magnuski K. 1997b. Urządzanie lasu w Polsce po II wojnie światowej (część 2). Sylwan 10: 35-49.
- Miklaszewski J. 1907. Ogólny rzut oka na rozwój leśnictwa w Królestwie Polskiem w XIX wieku. W: 125 lat Polskiego Towarzystwa Leśnego, Kraków 2007. Wyd. PTL: 5-81.
- Miklaszewski J. 1928. Lasy i leśnictwo w Polsce. T. I. Zakłady Graficzne „Nasza Drukarnia”, Warszawa.
- Miklaszewski J. 1947. Rzut oka na dzieje i stan leśnictwa i łowiectwa polskiego w okresie 1918-1939. Sylwan 1-4: 10-31.
- Miłobedzki J. 1951. Ludwik Plater pierwszy organizator leśnictwa polskiego. Sylwan 3-4: 301-308.

- Połujański A. 1854. Opisanie lasów Królestwa Polskiego i Gubernij Zachodnij Cesarstwa Rosyjskiego pod względem historycznym, statystycznym i gospodarczym. T. I Drukarnia Gazety Codziennej, Warszawa. T. II-IV Drukarnia Józefa Unger, Warszawa.
- Skoraczewski F. 1907. Rozwój polskiego leśnictwa w XIX wieku w Wielkim Księstwie Poznańskim. W: 125 lat Polskiego Towarzystwa Leśnego, Kraków 2007. Wyd. PTL: 83-148.
- Szczerbowski I. 1907. Pogląd na rozwój polskiego leśnictwa w XIX wieku. W: 125 lat Polskiego Towarzystwa Leśnego, Kraków 2007. Wyd. PTL: 149-240.
- Szujecki A. 2006a. Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924-2004. Tom I – okres międzywojenny. CILP, Warszawa.
- Szujecki A. 2006b. Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924-2004. Tom II – lata wojny i okupacji. CILP, Warszawa.
- Szujecki A. 2006c. Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924-2004. Tom III – lata powojenne i współczesne. CILP, Warszawa.
- Więcko E. 1960. Lasy i przemysł leśny w Polsce. PWRiL, Warszawa.
- Wydrzyński K. 1862. Urządzenie lasów w Królestwie Polskiem z 8 rycinami i mappami kolorowanemi. Warszawa, Skład Główny w Księgarni Kauffmana i Spółki. Nakład Gazety Rolniczej.
- Zabielski B. 1965. Zasady urządzania i zagospodarowania lasu. W: Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce. Red. Żabko-Potopowicz A. PWRiL, Warszawa: 233-249.
- Żabko-Potopowicz A. 1965. Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce. PWRiL, Warszawa.
- Żabko-Potopowicz A. 1974. Twórcy i organizatorzy leśnictwa polskiego na tle jego rozwoju. PWN, Warszawa.

SUMMARY

Forest management in Poland until 1939 Part II – forest management in the Kingdom of Poland

The article discusses the history of forest management in the Kingdom of Poland. It describes consecutive regulations concerning the management of the state forests from the period of 1816 to 1818 as well as forest management instructions issued in 1820, 1827, 1839, 1861 and 1873. Attention was focused on advantages and disadvantages of consecutive publications. Following the fall of the January Uprising in Poland in 1863, a template system elaborated by Cotty used in Russia was gradually introduced on the Polish land ruled by the Russians which, in combination with the transfer in 1887 of forest management exclusively into Russian hands, resulted, practically speaking, in the complete elimination of the Polish forest management thought.